

НЕИСТОРИЧНОСТ КОД АНТИЧКИХ АУТОРА

Ако се критички осврнемо на грчку и римску историју, видећемо да у њој преовлађује неисторичност. То значи да она у погледу научности доста изостаје за савременом историјом, којој за проучавање, поред осталих средстава, стоји на расположењу и историски материјализам.

Познато је да се код античких филозофа, као и уопште код свих идеолога, провлаче два правца, идеалистички и материјалистички. Последњи је тек у наше време коначно победио као несумњиво тачнији и реалнији од првога. Али је зато идеализам имао несумњиву превагу у прошлости, у старије доба људске историје, па је такво стање било и у идеологији старих Грка и Римљана.

Наука о људском друштву и његовој историји развијала се спорије него наука о природи (уп. чл. Г. В. Плеханова *Материјалистичко схватање историје у књизи Умешности и књижевности*, I, Београд, 1949, стр. 49). Доба анимизма, на пример, још није знало за историју. „Објашњавање историских процеса божанском вољом ми и називамо теолошким објашњавањем историје“, вели поменути аутор. Тако је хришћански писац Августин сматрао да историски догађаји зависе од божанског провиђења. Али теолошка концепција је немоћна и бесплодна у објашњавању појава, па било то дејством једне или неколико натприродних сила.

Идеалистичко схватање историје — то је уверење да је развита мисли и знања последица и крајњи узрок историског кретања човечанства (в. Плеханов, *Писма без адресе* у поменутој књизи, стр. 85). Оно се састоји у објашњењу еволуције обичаја и идеја или, како су говорили у XVIII веку, мишљења. Ово схватање историје, које је владало не само у античко доба него све до најновијега времена, само је донекле правилно.

Чак и у XVIII веку сматрали су да идеје управљају светом и да еволуција идеја објашњава у крајњој линији сву историску еволуцију. Холбах и Хелвеције, материјалисти у своме схватању природе, били су идеалисти у области историје. Филозофија историје XVIII века знала је само за велике људе, а не за народ и масе.

Према томе није никакво чудо што су антички писци гледали идеалистички у питањима историје. Такво је стање владало и кроз цео средњи век. Тек у XIX и XX веку ситуација се изменила. Волтерова филозофија историје, изражена углавном у историским делима *Карло XII* и *Век Луја XIV*, већ означава покушај научног тумачења

историје. У том погледу нарочито има епохалан значај појава историчара Огистена Тјерија у XIX веку¹⁾.

Ми данас добро знамо шта покреће историју. То је друштвени интерес, интерес класа и социјална борба, коју изазива супротност тих интереса. Они управљају светом и одређују ток историје. То је утврдио поменути Огистен Тјери, један од најкрупнијих историчара Француске, још пре појаве оснивача научног социјализма извршивши праву револуцију у историској науци.

Интерес је узрок и покретач сваког социјалног стварања, веле марксисти. Економски поредак одређује друштвени поредак, а друштвени поредак политичко, религиозно и друго уређење. Борба коју човек води с природом за свој опстанак је основни узрок сваке друштвене еволуције и сваког историског кретања. Познато је учење Марксово по коме производне снаге одређују продукционе односе, а продукциони односи одређују све друге односе који постоје међу људима у њиховом друштвеном животу.

Да се вратимо опет античком добу. Већ сама класична митологија нема много смисла за материјализам и историчност. По њој све што је од вредности и значаја у људском животу створили су богови или хероји, људи изванредне способности и порекла. У најстарије доба, какво је и доба грчке митологије, веровало се да су проналаске и напретке у људском роду вршила натприродна бића. Томе се не треба ни чудити, ако се има на уму да се све до XVIII в. најзначајнија улога у историји приписивала великим људима, као што сам поменуо. Та грчка митологија је представљала схватање света родовских група и већ се Хомер с лаком иронијом односио према њиховим боговима.

И поред тога што су грчки филозофи ширили материјалистичке основе и борили се против религије и митологије још у VI веку пре н. е., они нису постигли схватања историског материјализма. Интересантно је споменути да су у ликвидирању примитивних митолошко-религиозних гледишта одиграли крупну улогу грчки софисти из V века пре н. е. Они су много нападани у старо доба од стране идеолога идеалиста. Међутим они су толико позитивнога учинили, да то још ни данас није добро оцењено нити довољно истакнуто.

Пример за неисторичност јесте схватање по коме је узрок тројанском рату био отмица Јелене, коју је извршио Тројанац Парис. У старо доба сви су гледали на тројански рат као на реалну чињеницу, на пр. и највећи историчар антике Тукидид (уп. I, 3 његове *Историје њелойонеској раиша*). Међутим прави узрок се састојао у прохтеву Ахајаца да пљачкају богате крајеве²⁾, а оно прво им је

¹⁾ Од посебног су значаја у овом смислу његова дела *Писма о историји Француске и Десет година историских ситуација*.

²⁾ Образлажући овај узрок, проф. М. Будимир каже (*О Илијади и њеном њеснику*, Београд, 1940, стр. 8) да је богањење Троје настало услед тога што је пловидба теснацем Хелеспонтом била опасна, па се роба преносила сувим поред Троје и тако се она обогатила.

могло бити само повод. Дobar пример за неисторичност у антици јесте и опште распрострањено гледиште код Римљана да је Јуније Брут уништио краљеве и успоставио републику, премда то није било дело једног човека него читавог народа.

Код Грка и Римљана сматрало се да је било песника још и пре Хомера (уп. стих *Fuerunt et ante Homerum poetae*), али се при томе није мислило на народне масе као на стваралачку снагу, него на постојање песника као појединих обдарених личности. Познато је исто тако да су код старих постојале легенде о Орфеју, чаробном музичару, о Дедалу као великом неимару и уопште уметнику. Античким ауторима ни на ум није падало да и народне масе имају своју стваралачку способност. По њима поједине врсте поезије, уметности и вештина нису постале и развиле се упорним радом маса из многих нараштаја, него су то створили велики и ретко обдарени појединци, на пример Хомер, Дедал и други.

Смисао за историско приказивање и историчност нису имали ни атички песници трагедија. Они су људе и догађаје из давних, митолошких времена описивали слично људима и догађајима из њима савременог света, из V века пре н. е. Песник Вергилије се такође огрешио о начела историчности кад је у својој *Енејиди* приказао развијену уметност, карактеристичну за класично доба, у доба митске Дидоне на њеном двору у Картагини, које временски треба одредити од почетка XII до краја IX в. пре н. е. Он је уметност приказивао таквом као да она постоји од вајкада, а не да се постепено развијала током векова.

Код грчких и римских аутора, историчара, филозофа и других писаца, постојале су врло примитивне представе о покретачким снагама историског процеса. Они су најчешће сматрали да божанства управљају светом. Многи антички историчари поклањали су пажње култу личности, као што је био, на пр. Ксенофонт. Такав је донекле био чак и Полибије. У хеленистичко доба старе Грчке историчари су обично наводили игру ћудљиве судбине као покретачку снагу историје. Посејдоније и Салустије видели су узрок опадању Рима у раскоши и кварењу нарави код римске аристократије, што није прави узрок.

По мишљењу неких античких историчара, као Тацита и других, људи су били бољи у прошлости, кад је међу њима владала једнакост. То је донекле било тачно. Али поменути аутори нису умели да то објасне боље, на материјалистички начин, него су то приказивали неправилно. Ту су они нешто наслућивали што је у основи правилно. Тацит је, даље, сматрао да воља људи и њихове врлине имају главну улогу у процесу историских догађаја.

Код многих античких историчара чудесно игра велику улогу и догађаји зависе од судбине и натприродних сила. Такав је, на пример, био и Касије Дион. Исто тако и Амијан Марцелин. Ксенофонт приписује боговима мешање у људску историју, он верује у снове и прорицања. Његова историја своди се често на борбу појединих

лица, на историју војсковођа. То увођење ирационалног елемента и позивање на судбину су остаци религијског мишљења, како каже Машкин (*Историја старог Рима*, Београд, 1951, стр. 24). Стари историчари су редовно сматрали истакнуте личности покретачким снагама историје, као што вели М. И. Максимова у књизи *Стара Грчка* (под редакцијом Струвеа и Калистова, Сарајево, 1959, стр. 565).

Ни највећем историчару антике Тукидиду није била јасна повезаност унутрашњег политичког развоја и ратних операција зараћених страна. Он овако јадикuje због злочиначке људске природе: „Људска природа, којој је својствено да упркос законима прави неправде, потисла је законе и с насладом је показала да она не обуздава страсти, да доминира над правом и да је непријатељ лицима која имају предности“ (III књига, 84, 20). Мада код Тукидида већ имамо скептички став према религијско-митолошком погледу на свет, он још не сумња у постојање хероја митологије. Само он ипак уме да узме у обзир значај материјалних фактора.

Тукидид још није сасвим на тлу историског материјализма ни кад он каже, говорећи о главном узроку пелопонеског рата, да су „Атињани постајали моћни и задавали страх Лакедемоњанима, те их натерали у рат“ (I, 23), јер се тај узрок састојао не само у политичкој него и у економској супротности двеју поменутих робовласничких држава. Тукидидов став лепо се приказује у помнутом делу *Стара Грчка* (стр. 572): „Он се мало интересује за економски живот, и догађаји социјалне историје остају код њега у сјени; он их помиње само у вези с војном и политичком историјом“. Но Тукидид при свему томе ипак остаје веома крупна фигура старог века.

Интересантна су у овом погледу и гледишта Аристотела, тог циновског ума антике. И његов поглед на државу и човека био је идеалистички. Он је, као што се зна, изводио човекову политичност из његове природе. Ропство и приватну својину он је сматрао за историски настале. Аристотел је имовну, политичку и моралну неједнакост сматрао за природну и нормалну појаву.

Ствар не стоји боље ни код епикурејаца, који су били присталице умерене демократије. Лукреције, мада материјалиста, у свом спеву гледа идеалистички на порекло језика и друге друштвене појаве*). Слично ствар стоји и код стоичара, који варирају између материјализма и идеализма, а код римских стоичара идеализам је чак још и јаче изражен.

Ретка су места код античких идеолога где се идеалистичка и неисториска тврђења побијају. Такав је био, на пример, Дион Христом, који каже у свом *Тројанском јобору* (1—10) да су се поједини

*) Ипак не треба губити из вида да је он дошао близу тога да нађе покретачке снаге на којима се оснива историски процес. Напредни су били и његови погледи на право, државу, на развитак заната и уметности.

грчки градови љутили, ако би им неко рекао да није истина оно што се о њима прича у митологији, мада је то одиста негативно. Зато ће, каже он даље (исто дело, 14), софисти рећи да је он безбожан кад противречи Хомеру. Дион даље каже како су плитке и невероватне лажи да је Троја заузета помоћу дрвеног коња. Исправно је и Дионово излагање да су Грци као победници после заузећа Троје више изгледали као побеђени.

„Специфичност друштвеног живота античког света нашла је одраза и у томе што су историчари у својим делима у први план стављали политички живот; социјалне појаве остајале су код њих у сенци, а питања економске историје готово да нису ни додиривали“ (Машкин, пом. дело, стр. 24). Историчар старог века није се интересовао за живот робова. Зато се човек не може сложити с тврђењем Плеханова „да је у основи грчке и римске историје лежала борба класа“ (*Прилоі ишшању о развиіку монисіичкоі йоіледа на історіју*, Београд, Култура, 1948, стр. 224)³). Он се овде пребацио. Тачно је додуше да се у делима античких историчара огледала идејност, партијност. Тако грчки историчари класичног периода лепо одражавају оштре борбе између двеју робовласничких групација, аристократа-олигарха и демократа, а код римских историчара огледају се борбе између оптимата и популара у републиканско време, а у царско доба борбе између присталица сенатске опозиције и званичног, царског друштва. Али све то не мења ствар.

Стари Грци често су били материјалисти по карактеру свога гледања на свет што се тиче природе, али у погледу друштва и начина мишљења они су били кроз идеалисти, исто онако као и француски филозофи материјалисти XVIII века. С друге стране, они и кад су били прогресивни у питању тумачења природе, били су реакционарни у својим погледима на друштво. Такав је био случај и с највећим грчким дијалектичарем Хераклитом и с највећим грчким материјалистом Демокритом, који је много пажње посветио историји људског друштва. Ту нису даље отишли ни први софисти, за које је човек, а не природа, био централни предмет испитивања.

Скојје.

Б. М. Сіебановић.

³) Одмах потом он каже: „Прочитајте Тукидида, Ксенофонта, Аристотела, прочитајте римске историчаре, чак, рецимо, Тита Ливија, који приликом описивања догађаја сувише често прелази на ‘субјективно’ гледиште, — па ћете код сваког од њих наћи чврсто убеђење да су економски односи и њима изазвана борба класа чинили основу унутрашње историје тадашњих друштава“.

RÉSUMÉ

B. Stevanović: NON-HISTORICITÉ DES AUTEURS ANTIQUES

En partant des positions du socialisme scientifique, l'auteur de l'article affirme que les auteurs antiques, historiens, philosophes et autres, se sont tenus dans leurs vues sur la société de la conception idéaliste, car, nous le savons, à peine Aug. Thierry est arrivé au XIXe siècle, à une conception matérialiste de l'histoire. En s'appuyant sur le principe de Marx que l'ordre économique destine l'ordre social, l'auteur examine la situation dans l'antiquité et constate qu'on a eu alors peu de sens pour l'historicité et le matérialisme dans la sociologie.

Aux temps anciens, on attribuait une grande importance au rôle du personnage dans l'histoire. Déjà la mythologie grecque a considéré que les dieux et les héros, non pas le peuple, ont créé toutes les choses remarquables chez les hommes. Comme exemples d'une conception non-historique chez les anciens, l'auteur cite l'opinion traditionnelle selon laquelle la cause de la guerre de Troie a été l'enlèvement d'Hélène et la considération ancienne que Junius Brutus a seul banni les rois romains et établi la république. Les auteurs antiques ont considéré que les particuliers doués, et non pas les masses populaires, ont créé les genres poétiques et les arts variés. Les tragiques antiques et Virgile dans l'*Enéide* représentent la vie humaine de l'âge mythique avec les qualités de celle de l'âge des propriétaires d'esclaves.

Même le plus grand historien de l'antiquité, Thucydide, n'a pas suffisamment reconnu l'importance des faits matériels, car, lui aussi, s'est peu intéressé aux circonstances économiques et sociales. Les vues d'Aristote, le plus grand intellectuel de l'antiquité, concernant l'homme et l'état ont été idéalistes. L'auteur affirme que chez les anciens on trouve très rarement des exemples qui renoncent les affirmations non-historiques, tel Dion Chrysostome (*Le Discours troyen*, 1—14). En passant, l'auteur conteste aussi l'avis de G. V. Plekhanof que „dans la base de l'histoire grecque et romaine a été située la lutte des classes“ (*Contribution à la question sur le développement de la vue monistique sur l'histoire*), quoiqu'il admette que le caractère idéologique se reflète dans les oeuvres des historiens antiques.

Enfin, l'auteur arrive à la conclusion suivante: „Les anciens Grecs ont souvent été matérialistes dans leurs vues sur le monde quant à la nature, mais dans leurs vues sur la société et la manière de pensée ils ont été, d'un bout à l'autre, idéalistes, ainsi que les philosophes matérialistes français du XVIIIe siècle. Alors même qu'ils étaient progressistes dans les questions de la nature, ils ont été réactionnaires dans leurs vues sur la société. Tel a été le cas même du plus grand dialecticien grec, Héraclite, et du plus grand matérialiste grec, Démocrite, qui a prêté une grande attention à l'histoire de la société humaine“.